

Bachelorgradsoppgave

Fra krigslandskap til bylandskap

From war landscape to cityscape

Krigsminner fra andre verdenskrig; utfordringer for
byplanleggingen i Bodø

War memories of WWII; challenges for urban planning in Bodø

Markus Trager

GEO 375

Bachelorgradsoppgave i Geografi

Avdeling for næring, samfunn og natur

Høgskolen i Nord-Trøndelag – 2015

SAMTYKKE TIL HØGSKOLENS BRUK AV KANDIDAT-, BACHELOR- OG MASTEROPPGAVER

Forfatter(e): Markus Trager _____

Norsk tittel: Fra krigslandskap til bylandskap _____

Krigsminner fra andre verdenskrig; utfordringer for
byplanleggingen i Bodø

Engelsk tittel: From war landscape to cityscape _____

War memories of WWII; challenges for urban planning in Bodø _____

Studieprogram: Geografi Fordypning _____

Emnekode og navn: GEO 375 Bacheloroppgave _____

Vi/jeg samtykker i at oppgaven kan publiseres på internett i fulltekst i Brage,
HiNTs åpne arkiv

Vår/min oppgave inneholder taushetsbelagte opplysninger og må derfor ikke
gjøres tilgjengelig for andre

Kan frigis fra: _____

Dato: 14. mai 2015

_____
Markus Trager
underskrift

_____
underskrift

Fra krigslandskap til bylandskap
Krigsminner fra andre verdenskrig
Utfordringer for byplanleggingen i Bodø

Figur 1: Informasjonskilt på anlegg 21. Foto: Markus Trager

Markus Trager

HiNT

Sammendrag

Fra 1940 til 1945 var Norge et tyskokkupert land. Okkupasjonsmakten fryktet en alliert landing i Norge og bygde tusenvis av forsvarsverk langs kysten. Forsvarsverkene ble bygget på strategisk viktige punkter. Oftest slik at de kunne forsvare trafikkknutepunkter, skipsleier, flyplasser, byer eller annet som kunne karakteriseres som militært viktige punkter. Også i Bodø ble det bygget bunker av typen ”Regelbau” der det før hadde vært bysentrum. Ingen annen bygging ble tillat - tyskerne hadde et objektivt syn på havneområdet, og bygde dette ut til det de kalte for ”Havnestillingen”, der bruken og formålet var rent militært.

I dag er området igjen et blomstrende sentrum. Synet vårt på bylandskapet har forandret seg til å være mer humanistisk (etter Jones 1991). Vi ser på landskap ikke bare som objektivt eller normativt, men subjektivt - der det også blir lagt merke til symbolverdier i landskapet.

Bunkerne fra ”Havnestillingen” har gjennom sin solide byggemåte overlevd tiden og blir aktuelle igjen når det skal bygges på tomtene de står på. De er ikke gamle nok til å bli automatisk fredet av kulturminneloven. I min oppgave har jeg sett på hvordan kommunen jobber med vern av disse anleggene, og hvilke problemstillinger det er som knyttes til vern av krigsminnene.

Oppgaven konkluderer med at kommunen i dag prøver å legge til rette gjennom plan- og bygningsloven for et allsidig landskap i sentrum. Med mange innslag som kultur, forretning, trafikk og fritid. Dette humanistiske landskapsperspektivet i byplanleggingen åpner mer for aktiv bruk av bunkeranlegg fra ”Havnestillingen” for læring og opplevelse. Det har vist seg at anleggene fra ”havnestillingen” er godt ivaretatt når det gjelder å beskytte dem mot riving. Imidlertid er vedlikeholdet avhengig av at de forskjellige eierne gjør en innsats for å holde bunkerne i stand. Her har kommunen liten innflytelse. Arbeidet med vern av krigsminner blir videre fragmentert fordi fullstendige statlige eller kommunale register over denne typen krigsminner ikke eksisterer. Dette vanskeliggjør den kommunale saksbehandlingen og den blir litt usikker og tilfeldig. Det jobbes bare når ”noen oppdager noe”. Dermed blir vern av det sammenhengende krigsminnelandskapet, som bunkerne utgjør, svært vanskelig å få til. Dette reduserer både attraksjonsverdien og den pedagogiske verdien for fremtidige generasjoner. Det blir mindre spennende å besøke slike anlegg når en ikke ser hvordan de hører hjemme i en helhet og deres verdi som objekter, som kan være med å forklare fortiden, blir redusert.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	4
Forord.....	6
1 Innledning	7
1.1 Forskningsspørsmål, begrunning og begrensninger	7
1.2 Disposisjon	8
1.3 Ordforklaringer.....	9
2 Teori.....	10
2.1 Landskap	11
3 Metode	13
3.1 Forskningsstrategier og design	13
3.2 Intervjuer	15
3.2.1 Utvalg av informanter.....	16
3.2.2 Intervjuguide.....	16
3.3 Valg av metode.....	17
4 Analyse av data	18
4.1 Dokumentgranskning og feltobservasjon.....	18
4.1.1 Landskap i Bodø sentrum 1940 til 1945	20
4.1.2 Bunker i Bodø sentrum 1945 og 2015	22
4.2 Data fra intervjuer.....	31
5 Diskusjon	32
5.1 Diskusjon av funn fra dokumentgranskning, feltobservasjon og intervjuer	32
5.2 Diskusjon av funn mot landskapsteori	34
6 Konklusjon	35
Referanser	37
Hyperkoblinger i teksten, med lesedato.....	38
Vedlegg.....	39

Forord

5 år!

For 5 år siden meldte jeg meg opp til geografistudiet ved Høgskolen i Nord-Trøndelag. Å ta en bachelorgrad ved siden av jobben er ikke bestandig enkelt. Det har gått mange timer med lesing og skriving, men jeg har også vært med på mange spennende samlinger og studieturer. Jeg har truffet mange interessante mennesker underveis. Disse har gitt meg mye, ikke bare rent læremessig, men også personlig.

Jeg vil takke min veileder Ivar Svare Holand for inspirerende og konstruktive kommentarer. Jeg vil også takke alle lærerne og medstudenter som jeg traff underveis for god støtte og godt miljø. Takk til intervju partnere, spesielt Thomas Lillevoll som også kunne bidra med verdifull arkivmateriale fra sin samling. Sist men ikke minst vil jeg takke Hanne-Sofie og Sunniva som har støttet meg under hele studietiden.

Bodø, 20. april 2015

Markus Trager

1 Innledning

Utvikling er en prosess som ofte forandrer eller til og med ødelegger det som har vært før. I Bodø finnes det mange bunkeranlegg fra andre verdenskrig. Disse krigsminnene står i fare for å bli borte under byutviklingen. Byen vokser og det som en gang var perifere områder blir nå mer og mer brukt til boligbygging eller næringsformål. I sentrum av Bodø hersker det stor byggeaktivitet. Gamle hus forsvinner og moderne bygg reises. Det er lett å miste oversikten med alle forandringer som skjer i byen samtidig. Byen har vokst fra rundt 2500 i 1815 til nå litt over 50.000 innbyggere 200 år senere. Samtidig har Bodøs viktighet steget fra å være handelsplass til fylkeshovedstad. Men, den som går med åpne øyne gjennom byen kan også se gammel arkitektur og historiske bygg som er blitt stående igjen i bybildet.

Som tyskfødt legger jeg spesielt merke til de mange bunkeranleggene som ble reist under okkupasjonen. Disse krigsminnene passer så tydelig ikke inn i resten av byen. De står ikke på rekke og rad som de fleste andre hus gjør (se også figur 15). Tyskernes anlegg ble bygget med helt andre hensikter enn at de skulle føye seg fint inn i bybildet. Dessuten er det blitt brukt solide byggematerialer, noe som gjør at mange bunkere ennå i dag er i relativ god stand. Dessuten er ikke alle tyske festningsanlegg kartlagt. Derfor har glemte bunkere dukket opp igjen etter hvert som nytt areal skulle bebygges. Å styre byggeaktiviteten i en raskt voksende by som Bodø krever et godt administrasjons- og planarbeid. Dagens situasjon i sentrum av Bodø preges av få ledige byggetomter og dermed høye priser. Befolkningsutviklingen gjør det nødvendig at byen fortettes og utvides. Dermed kommer også de gamle bunkerne i fokus igjen.

1.1 Forskningsspørsmål, begrunning og begrensninger

Selv om krigsminner fra 1940 til 1945 ikke er gamle nok til å bli fredet automatisk er de likevel kulturminner, som beskrevet i kulturminnelov § 2 (1978):

...spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser til...

Bunkerbygningene står i en sterk nasjonal kontekst der det har vært fokus på historiske hendelser. Disse krigsminner forandret landskapet, de militariserer ellers sivile områder, og deres tilstedeværelse har samfunnsmessige konsekvenser helt til i dag.

Jeg vil se på hvordan kommunen prøver å ta vare på disse krigsminnene og hvilke problemstillinger er knyttet til dette. Jeg vil analysere Bodøs bylandskap på forskjellige tidspunkt og bruke Michael Jones (1991) tre landskapssyn for å beskrive det. Han har laget en geografisk teori om å se et landskap *objektivt*, som det *bør være* eller med et *humanistisk* syn. Nærmere bestemt vil jeg se på følgende spørsmål:

Hvordan tas det vare på bunkerne i byutviklingen?

Hvilke problemstillinger er knyttet til bevaring og vern av krigsminnene?

Hvilke perspektiver brukes etter Jones (1991) på bylandskapet i Bodø i 1945 og 2015?

Jeg velger å begrense oppgaven til å omfatte sentrum av byen. Den såkalte "Havnestillingen" som lå som et bånd mellom byen og havnen, slik det fremgår av det gamle tyske festningskartet som jeg fikk låne av Thomas Lillevoll i Bodø Krigshistoriske Forening. Dessuten tar jeg i denne oppgaven bare med festningsverk fra "Regelbau"-serien som ble oppført mellom 1940 og 1945. Andre tyske bygg og anlegg, som for eksempel: antenneinstallasjoner, mannskapsbrakker, fjellanlegg, lager- eller kontorbygg blir holdt utenfor denne oppgaven.

1.2 Disposisjon

Etter innledningen og definisjon av forskningsspørsmålet i kapittel 1 vil jeg i kapittel 2 beskrive forskjellige landskapssyn etter Michael Jones teori fra 1991.

Deretter vil jeg i kapittel 3 gjøre rede for forskningsstrategi, forskningsdesign og valg av metode til min oppgave.

I kapittel 4 vil jeg vise det militariserte landskapet i 1945 og dagens krigsminnelandskap. Jeg har laget en oppstilling der jeg viser bunkeranlegg fra "Havnestillingen" under krigen og dagens situasjon. Til slutt i dette kapittelet har jeg gjennomført 3 intervjuer med personer som kan hjelpe med å belyse problemstillingen som er gitt i kapittel 1.

De tyske krigsminnene er ikke automatisk vernet gjennom kulturminneloven. Det er kommunen som kan sette dem av til bevaring gjennom Plan- og bygningsloven som forplikter kommunene til å ta vare på verdifull landskap og kulturmiljøer (PBL, 2008). I kapittel 5 vil jeg derfor diskutere funnene fra kapittel 4 før jeg konkluderer i kapittel 6

1.3 Ordforklaringer

Bunker

Som bunker betegnes byggverk som beskytter personer og/eller saker som er inne i bunkeren fra direkte farer som våpenild eller giftstoffer. Slike militære festningsanlegg blir bygd som deler av forsvarsstillinger mot fiendtlige angrep, kommandosentraler eller til å beskytte verdifullt materiale eller installasjoner. Det finnes sivile bunker som beskytter ikke-militære, for eksempel bybefolkningen. Bunker blir ofte bygget av stål og betong. Bunker deles inn i høyt og lavt bygget. Høyt bygget kan se ut som vanlige bolighus, mens de som er lavt bygget blir gravd inn, eller delvis dekket med jord for å oppnå størst mulig kamuflasje-effekt og derved å gi best beskyttelse mot innkommende ild.

Regelbau

Er en standardisert forsvarsbygning i armert betong som ble utviklet i Tyskland fra 1936 til 1940. Gjennom standardiseringen skulle det oppnås at bare utprøvde, og godkjente bunker-modeller ble bygget. Det ble laget ”Regelbau”-modeller til de fleste militære oppgaver. De militære lederne kunne nærmest velge ut fra en ”Regelbau”-katalog, av de modellene som var best egnet for en gitt oppgave. Det fulgte også med dokumenter for materialberegning og bestilling, dermed ble byggingen mye forenklet og det kunne bygges flere bunker på kortere tid (Rolf, 1998). Regelbau ble delt inn i flere serier ettersom det kom nye modeller. I Bodø er det mange av denne typen som står igjen, og som er grunnlaget for denne oppgaven.

Kulturminner

Etter kulturminneloven (1978, § 2) menes med kulturminner alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Reglene om kulturminner og kulturmiljøer gjelder så langt de passer også for botaniske, zoologiske eller geologiske forekomster som det knytter seg kulturhistoriske verdier til. Etter denne lov er det kulturhistoriske eller arkitektoniske verdifulle kulturminner

og kulturmiljøer som kan vernes. I kulturminneloven står det at kulturminner fra før 1537, bygninger fra før 1649, over hundre år gamle samiske kulturminner og skipsfunn automatisk er fredet. Fredningen kan også skje for objekter som er yngre enn dette, såkalt vedtaksfredning. Rivingssaker for bygg fra før 1850 skal forelegges av kommunen til fylkeskommunen for uttalelse. Ansvarlig direktorat er Riksantikvaren med myndighet hos fylkeskommunen (Kulturminneloven, 1978). Riksantikvaren uttaler seg i kulturminnesaker på nasjonalt eller regionalt nivå. Lokale kulturminner er overlatt til kommunene for forvaltning gjennom Plan- og bygningsloven.

Kulturlandskap

Som kulturlandskap betegnes et landskap som er blitt omformet av menneskelig virksomhet fra sin opprinnelige tilstand. Det motsatte er naturlandskap der det ikke finnes noe menneskeskapt. Kulturlandskap kan sees fra flere innfallsvinkler, men ofte gjenspeiler den en lang utviklingshistorie, med spor etter flere epoker. (snl.no, 2015)

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven, heretter omtalt med PBL, skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner. Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser. Byggesaksbehandling skal etter loven sikre at tiltak blir i samsvar med lov, forskrift og planvedtak. Det enkelte tiltak skal utføres forsvarlig. Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives. Etter PBL § 3-1b skal kommunal planlegging og byggesaksbehandling sikre verdifull landskap og kulturmiljøer. Kulturminner skal markeres i kommuneplanens arealdel som hensynssone med eventuelle bestemmelser eller retningslinjer (PBL § 11-8c). Etter PBL (2008) er det dermed kommunene som har myndighet til å regulere lokale kulturminner til bevaring.

2 Teori

I mange år har det vært omdiskutert hvordan man skal kartlegge fortiden. Ofte blir det brukt sekundærlitteratur som behandler et gitt tema. Som det står i boken "Å finne sted" (Førde, Kramvig, Berg og Dale, 2013, s. 126) kan dette

...lett bli en metodologisk felle fordi sekundærlitteratur ofte er skrevet med et annet fokus for øye enn leseren. De faglige brillene eller perspektivene som vi benytter oss av, ha mye å si for hva vi ser.

Å bygge forsvarsverk eller festninger er ikke bare et middel for ren defensiv krigføring. Befestede steder er unntatt angriperens kontroll, der kan det samles krefter og fra der kan det føres nye angrep. Alle befestede steder er dermed også del av en aggressiv maktdemonstrasjon (Heinemann, Hofbauer, Rass, 2012, s. 7). Fra begynnelsen har utvikling av forsvarsverk fulgt utviklingen av nye angrepsvåpen. Mennesker har bygd forsvarsverk i tusener av år. Tidlige ringvoller, middelalderborger, barokke festninger, festningsanlegg fra 1.verdenskrig og atomsikre fluktrum fra den kalde krigen, er militære minner etter tidligere epoker. Det føles helt naturlig at gamle ridderborger er kulturminner som er verdt å tas vare på. Men bunkere fra det ”tredje riket” gir mange dårlige assosiasjoner og det finnes mange meninger om disse skal bevares eller helt fjernes fra landskapet. En grunn til at det finnes mange meninger om hvilken plass krigsminnene skal ha i landskapet er at det er flere til dels motstridende syn på hva landskapet er eller skal være.

2.1 Landskap

Ofte blir ordet ”landskap” brukt til å beskrive hvordan jordens overflate ser ut. Et landskap kan inneholde skog, fjell, hav; rett og slett alt vi kan se på overflaten. Her kan vi telle antall trær, måle høyden på fjellene og regne ut overflateareal. Geografer er også interessert i hva landskapet kan fortelle oss og hva som er dets spesielle egenskaper. Michael Jones (1991) sier: Menneskene former og blir formet av landskapet de befinner seg i. Landskapet gjenspeiler vår kultur og våre opplevelser som individ og som gruppe.

Etter Jones (1991) har vi tre hovedkategorier for landskap:

1) I landskapsmorfologi har vi fokus på form og landskapets forandring gjennom naturprosesser (naturlandskap) eller menneskers aktivitet (kulturlandskap). Her observerer vi objektivt alt som vi ser i landskapet. Arbeidsmetoden er naturvitenskaplig og utvalg av interesseobjektene avhenger av forskerens fagfelt. Spesielt interessant for geografen er forandringen fra naturlandskap til kulturlandskap.

2) Praksis eller hverdagslandskap blir dannet av innvirkningene av ressursbruk og menneskenes praksis på landskapet. Landskapet sees i anvendt (normativt) tilstand. For eksempel så er landskapet i Nord-Norge preget av kombinasjonsbruk (fiskerbonden) og ser annerledes ut enn jordbrukslandskapet i Sør-Norge eller det samiske kulturlandskapet. Her er landskap et verdiladet begrep, vi får formidlet mer enn bare det vi kan observere med synet. Viktig for tilnærmingen til landskap er utvalget av kriterier for evaluering. Vi må velge ut noen elementer som vektlegges mer en andre.

3) I den angloamerikanske eller britiske tradisjonen forstås landskap som en måte å se ting på. Landskap får en mer humanistisk dimensjon og er for noen mer kritiske geografer en symboltung tekst som kan leses og dermed avsløre misforhold i samfunnet. Forskjellige kulturelle bakgrunner hos menneskene gir forskjellig oppfatning og forståelse av landskapet. Menneskene beskriver landskapet gjennom en slags kode. I denne koden blir det lagt vekt på en del ting, mens en annen del kan bli nedprioritert. For eksempel kan for noen et landskap være hellig, mens en annen ser på det som sitt arbeidsområde.

Tabell 1: Landskapsperspektiver (etter Jones, 1991)

Perspektiv:	"Vitenskapelig" (Naturvitenskapelig/ positivistisk)	"Anvendt" (Normativt)	"Humanistisk"
Landskapet betraktet som:	Objektivt	Objektivt, men verdiladet	Subjektivt
Ideen om landskapet:	"er"	"bør være"	"en måte å se på"
Landskapet omfatter:	Alt synlig	Utvalgte elementer	Symboler
Forskningsproblem:	Uhåndterlighet -> sektorisering	Utvalgskriterier	Individuell eller gruppepersepsjon; kategorisering av sosiale og kulturelle grupper

I den positivistiske, vitenskapelige tilnærmingen ser vi landskapet som objekt i den tilstanden det "er". Registrering av alt som er synlig medfører en uhåndterbarhet som fører til at vi må dele opp landskapet i enkelte forskningsfagfelter.

Den anvendte, normative tilnærmingen lar oss se landskapet med sine implementerte verdier. Vi kan velge ut enkelte elementer og forske på hvordan landskapet "bør være". Igjen er forskningsfeltet stort og vi må velge etter noen gitte kriterier som vi vil skal være tema.

I den humanistiske tilnærmingen ser vi landskapet subjektivt. Vi gjenkjenner landskapet gjennom dets innhold av symboler. Studieobjekt er folks forestilling om landskapet. Problemer her er ikke av typen ”hva skal vi velge ut i landskapet?”, men mer ”hvem tolker landskapet?” Alle individer vil oppfatte et landskap på en egen måte, men likevel vil vi kunne dele inn individene i grupper med noenlunde samme kulturelle eller sosiale oppfatning. Eller som Ingold formulerer det treffende: ”...*the landscape is the world as it is known to those who dwell therein,...*” (Ingold, 2000, s. 193)

Jeg vil utprøve disse tre tilnærminger på landskapet i 1945 og i 2015. Jeg vil se på hvilken måte, å se et landskap på, som blir brukt i Bodø i dag.

3 Metode

En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder (Dalland, 2010, s. 196).

Med metode menes altså et begrunnet valgt verktøy til å løse en problemstilling. Hvilken fremgangsmåte kan jeg da velge til å løse min oppgave?

3.1 Forskningsstrategier og design

Det finnes hovedsakelig to retninger ved valg av forskningsstrategi. Vi skiller mellom kvalitativ og kvantitativ metode. Hva en velger må vurderes fra problemstillingen og forskningsoppgavens natur. Forskningsproblematikken, men også forskerens kompetanse vil påvirke valget av strategien. I dag ser vi ikke kvalitativ og kvantitativ metode som motsetninger, men som komplementære. Metodetriangulering er et godt eksempel for dette. Vi finner en tabell om forskjellene mellom kvantitativ og kvalitativ metode i Kristen Ringdals bok *Enhet og mangfold* (2009).

Tabell 2: Hovedforskjeller mellom kvalitativ og kvantitativ metode (Ringdal, 2009, s. 92)

KVALITATIV METODE	KVANTITATIV METODE
En sosial konstruert verden	En objektiv sosial verden
Oppdage begrep, lage teori (induktiv)	Teoristyr, starter med begrep (deduktiv)
Formålsforklaring	Årsaksforklaring
Små utvalg av case	Store representative utvalg
Nærhet til de/det som skal forskes på	Avstand til de/det som skal forskes på
Naturlige omgivelser	Kunstige omgivelser
Fleksibel	Strukturert
Tekstdata	Talldata
Uformelle analyseteknikker	Statistiske analyseteknikker

Forskningsdesign er etter Ringdal (2009) den tenkte skissen eller planen som forskeren setter opp og ønsker å følge i en undersøkelse. Det finnes fem hoveddesign, men mange forskningsopplegg kan ha trekk fra flere design. Han gir oss denne tabellen som beskriver forholdet mellom kvalitativ/kvantitativ forskningsstrategi og forskningsdesignet.

Tabell 3: Fem typer forskningsdesign (Ringdal, 2009, s. 94)

Forskningsstrategi		
Design	kvalitativt	kvantitativ
Eksperimentell	Mulig, men benyttes ikke	Sjelden: Klassisk design for årsaksanalyse
Tverrsnitt	Meget vanlig: Samtaleintervju i et lite utvalg personer	Meget vanlig: spørreundersøkelser i store utvalg
Langsgående	Vanlig: Feltobservasjon, eller samtaleintervju på flere tidspunkt. Fokus på endring.	Vanlig: panelundersøkelser, prospektive og retrospektive undersøkelser
Casestudie	Meget vanlig: Feltobservasjon eller samtaleintervju i en case (bedrift, lokalsamfunn)	Vanlig: spørreundersøkelser i en case (bedrift)
Komparativ	Vanlig: Sammenligne 2+ caser (familier, bedrifter) på grunnlag av feltobservasjon eller samtaleintervju	Vanlig: Sammenligne 2+ case (land) på grunnlag av en spørreundersøkelse

3.2 Intervjuer

Hensikten med et intervju er å innhente informasjon i møte med en eller flere personer. Med et intervju forsøker en å finne ut mer om de sentrale sidene rundt et fenomen. Jeg har valgt å benytte et individuelt, halvstrukturert intervju. Det betyr å gjennomføre intervjuene med bare en informant om gangen. Grunnen til at jeg valgte dette fremfor et gruppeintervju, er for å få frem også informantenes egne meninger og erfaringer. Halvstrukturert intervju tillater meg også å gå dypere i temaet enn man kan gjøre gjennom kvantitative metoder. Denne halvstrukturerte metoden innebærer at jeg hadde noen ferdige spørsmål på forhånd for å ha et utgangspunkt i intervjuet. Samtidig var jeg åpen for tilleggsspørsmål og refleksjon rundt andre sider av temaet. Fordelen med halvstrukturert intervju er at informanten kan dra frem synspunkter og fakta som han synes er mest relevant for problemstillingen (Dalland, 2010,

s.137). Intervjueren må i selve intervjuet være generelt oppmerksom på hele situasjonen. Når en er usikker på informantens svar eller informanten uttrykker at spørsmål er vanskelige å svare på, skal intervjueren bistå med forklaringer og hjelp. Det kan også være nærliggende og be informanten om å utdype sitt svar eller at en felles kommer frem til avklaringer som vil gjøre spørsmål og intervjuet mer presist. Dalland (2010) skriver at en kan tilrettelegge for at det kvalitative intervjuet på et helhetlig vis sørger for at informanten får gitt fullstendig informasjon om fenomenet og at intervjueren unngår å behandle relevante spørsmål og svar som selvsagte. Videre anbefales det at en gjerne i forkant av intervjuer bør reflektere rundt sine egne og informantens forståelse av problemstillingen. Dermed kan en unngå at intervjuerens forståelser påvirker informantens ytringer.

3.2.1 Utvalg av informanter

Det er viktig med rett og strategisk utvalg av informanter til et intervju. Ved strategisk utvalg fokuseres det på personer en tror vil kunne levere viktige bidrag til problemstillingen en undersøker. I oppgavens tilfelle valgte jeg sentrale aktører som kunne uttale seg om krigsminnene og byplanleggingen i Bodø. Valget falt på byplankontoret i Bodø Kommune, kulturkontoret i Bodø Kommune, og en representant for Bodø Krigshistorisk Forening.

3.2.2 Intervjuguide

Intervjuguiden er planen for intervjuet og blir satt opp på forhånd. Det finnes flere måter å lage en intervjuguide på. Den kan være detaljert satt opp med ferdig formulerte spørsmål, eller den kan bare inneholde temaene som ønskes tatt opp. Jeg har satt opp en liste med spørsmål som jeg ønsker å få svar på fra de forskjellige informantene. Listen finnes som vedlegg bakerst i oppgaven (vedlegg 1). Spørsmålene er mer generelle og jeg vil gå inn nærmere på dem under intervjuet. Planen i et halvstrukturert intervju er åpen og spørsmålene og retningen i intervjuet utvikler seg gjennom samtalen mellom intervjuer og informant. Jeg intervjuet fem informanter som har befattning med byplanlegging og krigsminner i Bodø.

3.3 Valg av metode

I kapittel 4 har jeg gjennomført en dokumentanalyse for å finne omfanget av anleggene og for å undersøke hva som har skjedd med dem. Jeg har støttet meg på dokumenter som omhandler temaet bunkere i Bodø og byplanlegging. Disse sekundærdata hentet jeg fra faglitteratur, internett, lovverket, kommunen og Bodø Krigshistorisk Forening.

Jeg besøkte selv anleggene for å skaffe mer data om hva som har skjedd med krigsminnene gjennom observasjon og fotodokumentasjon (primærdata). Dette kvantitative datamateriale skal gi meg bedre konkret viten og danne et utgangspunkt for utdypende spørsmål i intervjuene.

For å sette tematikken inn i en verne- og byutviklingskontekst, gjennomførte jeg tre intervjuer med nøkkelpersoner (kvalitativ metode). Det er en forutsetning for gode intervjuer at en har satt seg nøye inn i hva som har skjedd og hva som er tilstanden på feltet en undersøker.

For å lage et landskapsbilde av Bodø sentrum under krigen og i dag, har jeg delt inn data i en historisk og en nåtidig del. Dermed kunne jeg gjøre en kvantitativ analyse som belyser før- og nå-situasjonen i sentrum.

I kapittel 5 og 6 har jeg tolket mine funn og analysert dem opp mot Michael Jones (1991) teori om de forskjellige perspektiver på landskap, se tabell 1.

Tabell 4: Type data brukt i min oppgave

Type data	Primærdata		Sekundærdata		
	Intervju	Egne bilder	Bilder fra andre kilder	Dokumenter	Kart
Historisk			- Bilder fra internettet - Bilder fra bøker	- Byggtegning fra Bodø Domkirke fra internettet	- Tyske kart fra krigen fra internettet
Nåtidig	-3 intervjuer	- Bilder av krigsminnenes tilstand i dag	- Bilder fra internettet	- Kommunestyrevedtak - Kommundelplan for Bodø sentrum - Plan- og bygningsloven - Kulturminneloven	- Kommunedelplan for Bodø sentrum

4 Analyse av data

4.1 Dokumentgranskning og feltobservasjon

Bodø ble grunnlagt som by 20. mai i 1816 og var tenkt som en handelsby for nordnorske fiskere. I starten hadde Bodø veldig lite vekst. Først med de store sildefiskeriene fra 1864, skyter byutviklingen fart. Det blir grunnlagt fabrikker, banker og mange handelsforretninger. Ved århundreskifte er Bodø blitt den tredje største byen i Nord-Norge. Fra 1900 til 1930 var det mindre vekst i byen. Dette skyldtes nedgangen i sildefiske, dårlige økonomiske tider og utvandring til Amerika (Aas, 2014, s.116). Fra 1930 ble den økonomiske situasjonen igjen bedre, og folketallet steg merkbart. I distriktslegens medisinalberetning kan en lese i 1939 at *”Byens økonomi er god og arbeidsløsheten har de siste årene vært liten grunnet den store byggevirksomheten. Byens industri for øvrig har vært jevnt beskjeftiget og befolkningens levestandard som følge herav er alminnelig god”*. (Aas, 2014) Igjen var det gode tider for fiskeeksport til kontinentet. Bodøs havn var særlig viktig for varetransporten og dermed utslagsgivende for byens vekst. Havnen var et møte- og forretningssted, og fra 1938 landet til

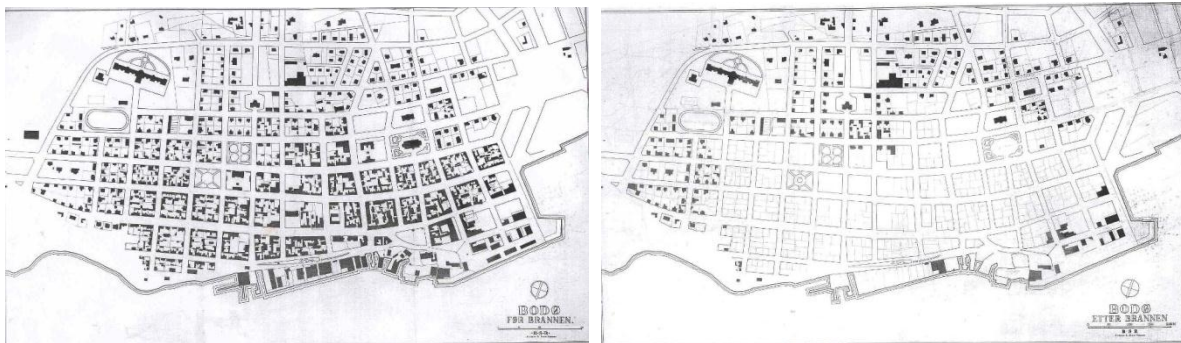
og med sjøfly i den roligere indre delen av havnen. Bebyggelsen i Bodø hadde forandret seg i løpet av årene og det var kommet opp noen steinhus der det før var trebygg.

Andre verdenskrig startet 1. september 1939. Norge holdt en nøytralitetspolitikk, men skulle likevel bli overfalt av Tyskland med den begrunnelsen om å komme en engelsk invasjon av Norge i forkjøpet. 9. april 1940 gikk tyske styrker i land i Oslo, Kristiansand, Egersund, Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik. Fremmarsjen fortsatte raskt, og bare i Narvik klarte den norske 6. divisjonen sammen med franskmenn, polakker og engelskmenn å stå i mot tyskerne i en kortere periode.

Bodø ble, bortsett fra noen mindre bombedropp fra fly, foreløpig oversett av tyskerne i det første angrepet. Først etter at engelskmennene bygde en flyplass som kunne brukes av deres krigsfly, ble krigen alvorlig også i Bodø. 27.mai ble byen nærmest utslettet av tyske bombefly. Byen ble satt i brann av spreng- og brannbomber og det var bare få bygg i sentrum som stod igjen etter angrepet. Over 60% av Bodø befolkning manglet tak over hodet etter angrepet. (Aas, 2014, s.19) Befolkningen hadde vært evakuert i forveien, likevel omkom 15 personer som oppholdt seg i byen. Bodø ble kort tid etterpå inntatt av tyske tropper og etter hvert kom oppbyggingen i gang igjen. Men denne gangen måtte det også tas hensyn til andre aspekter enn bygging til nærings- og boligformål. Den tyske militærledelsen ønsket å forsvare byen mot fiendtlige angrep. Spesielt havna, flyplassen og innkjøringsveiene skulle sikres og til dette skulle det bygges mange forsvarsstillinger av typen ”Regelbau”.

En første bølge med ”Regelbau”-bygg hadde blitt satt opp ved grensen til Frankrike, Luxemburg, Belgia og den sørlige delen av Nederland fra 1938 til 1940. Denne ”Westwall” omfattet ca. 18.000 bygg og skulle danne en forsvarslinje mot angrep fra vest. Etter Tysklands ekspansjon mot atlanterhavskysten var det behov for også å befeste denne grensen. Det var oppstarten til bygging av ”Atlantikwall”, en lang rekke med forsvarsanlegg fra Finnmark til den spanske grensen, og Bodø var en del av den (Rolf, 1998)

Dette kartet viser bebyggelsen i Bodø før og etter angrepet 27. mai 1945.

Figur 2 og 3: Bebyggelse i Bodø før og etter brannen. Kilde: gamlebodo.com

4.1.1 Landskap i Bodø sentrum 1940 til 1945

Det ble satt opp en god del ”Svenskhus” som del av en organisert hjelpeaksjon fra Sverige vinteren 1941. Selv om det var stor bolignød i byen etter bombingene, måtte den private boligbyggingen vente. Tyske myndigheter ville ha kontroll på byggevirksomheten og i hvert fall ikke prioritere sivil boligbygging. Krigen måtte vinnes først, alt andre kunne vente. All bygg- og anleggsvirksomhet skulle konsentreres om krigsviktige mål som flyplasser, veier, kanonstillinger og bunkere.

Landskapet i sentrum hadde forandret seg fullstendig på en dag. Fra 718 hus og 447 uthus stod det bare 338 hus og 91 uthus igjen. Omtrent 60% av bybefolkningen mistet hus og hjem (Schjølberg, 1966, s.19). Der det før var bysentrum og sivil handelsaktivitet ble det opprettet en krigssone. Gjenreisningen av byen skjedde, med unntak av svenskebyen og Terbovenhusene, hovedsakelig etter at krigen var slutt. Som historiker Linda Haukland sier (NRK, 2011):

”-Det er svært mye som ennå ikke er formidlet. Det er egentlig litt uforståelig at det er gjort så lite skriftlig om den delen av byutviklingen.”

Det finnes som sagt, lite skriftlig dokumentasjon av gjenreisningen. For å få et bilde av tilstanden av sentrum i Bodø fra 1940 til 1945 har jeg støttet meg mest på kart og gamle fotografier fra arkiver og nettsteder.

”Mot havnen var det bare noen få steinbygninger som stod igjen. Området ble sperret av og det ble anlagt en dyp tankgrav og piggrådgerde rundt havnen. I tankgraven var det bare to porter og alle som skulle inn eller ut fra havneområdet ble kontrollert av vakter. (Aas, 2014, s.449)

Figur 4: Tanksgraven i Bodø sentrum. Kilde: Byen vårres. Foto: Eivind Thorsvik

For å overvåke og sikre havneområdet enda bedre ble det også bygd flere Regelbau-bunkere som ble plassert slik at de kunne dekke havneområdet med våpenild. Disse stod litt lenger unna og måtte derfor ha fri sikt mot havnen. Bygninger som var i veien ble sprengt bort for å skaffe fritt skytefelt. Handel kunne dermed fortsettes, men det var klart at havnen hadde sin hovedoppgave som militær knutepunkt.

Figur 5 og 6: Sprenging av hus mellom byen og havnen. Foto: Arkiv Markus Trager

Man måtte også ha tillatelse for å dra ut og inn av havnen og til enhver tid måtte folk gå med identitetspapirer på seg. Å ikke kunne bevege seg fritt og uten fare ble en gjennomgående utfordring. Knut Svendsen uttrykker det slik hos Haukland (2010, s.46):

” ... man va ikke fri å frank, kunne ikke kårme å gå kor man ville hæn, de va piggråjæra å mina åveralt. I tillegg va de kanona og geværstillinga overalt. Vi fikk de så nært innpå oss...”

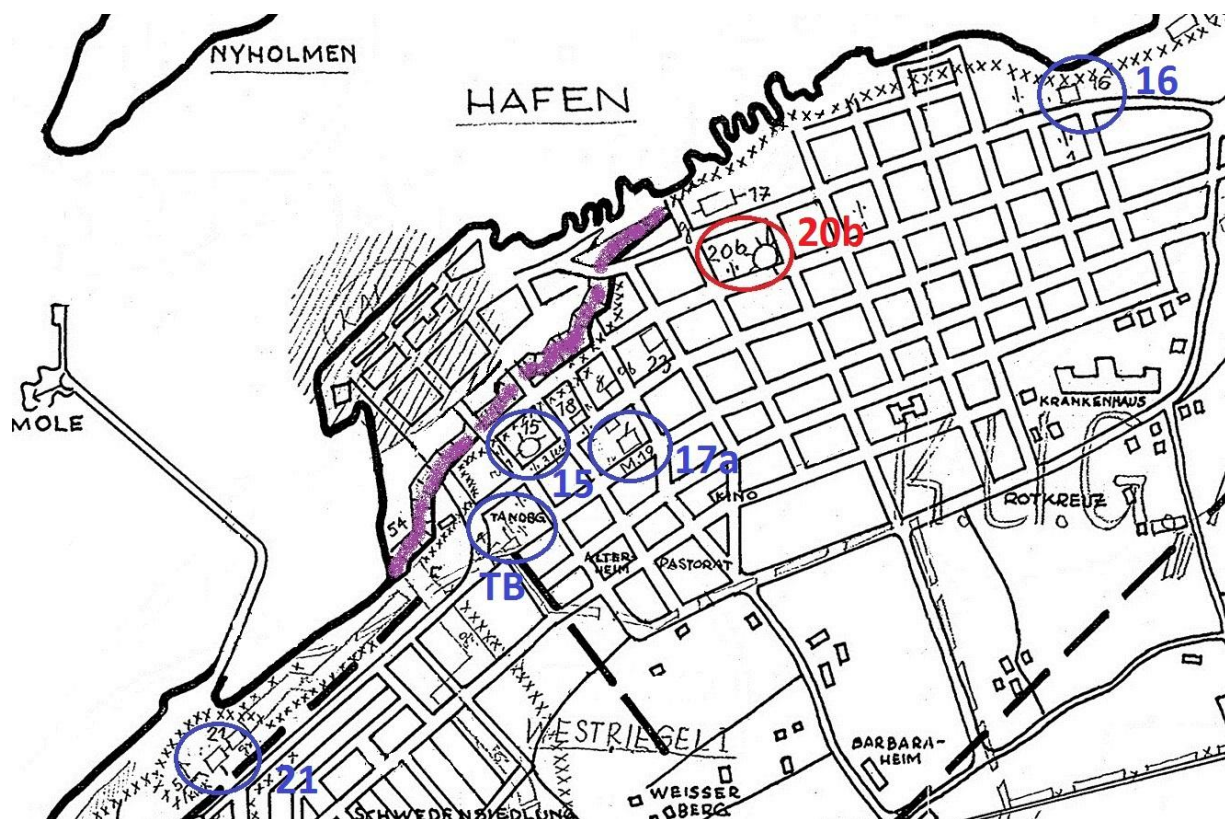
At dette var en reel fare viser beretningen fra Per Svein Ånesen (Haukland 2010, side 79):

”En annen hendelse var da tyskerne siktet feil under en kanonade og traff taket til malermester Johan Johansen i Fredensborgveien 6, like ved gamlehjemmet... Eksplosjonen førte til at tjenestejenta til skogforvalter Sundby i første etasje ble drept, og fru Sundby, som var på vei ned i kjelleren, mistet den ene armen. En av Johansens døtre ble også lettere skadet.”

4.1.2 Bunker i Bodø sentrum 1945 og 2015

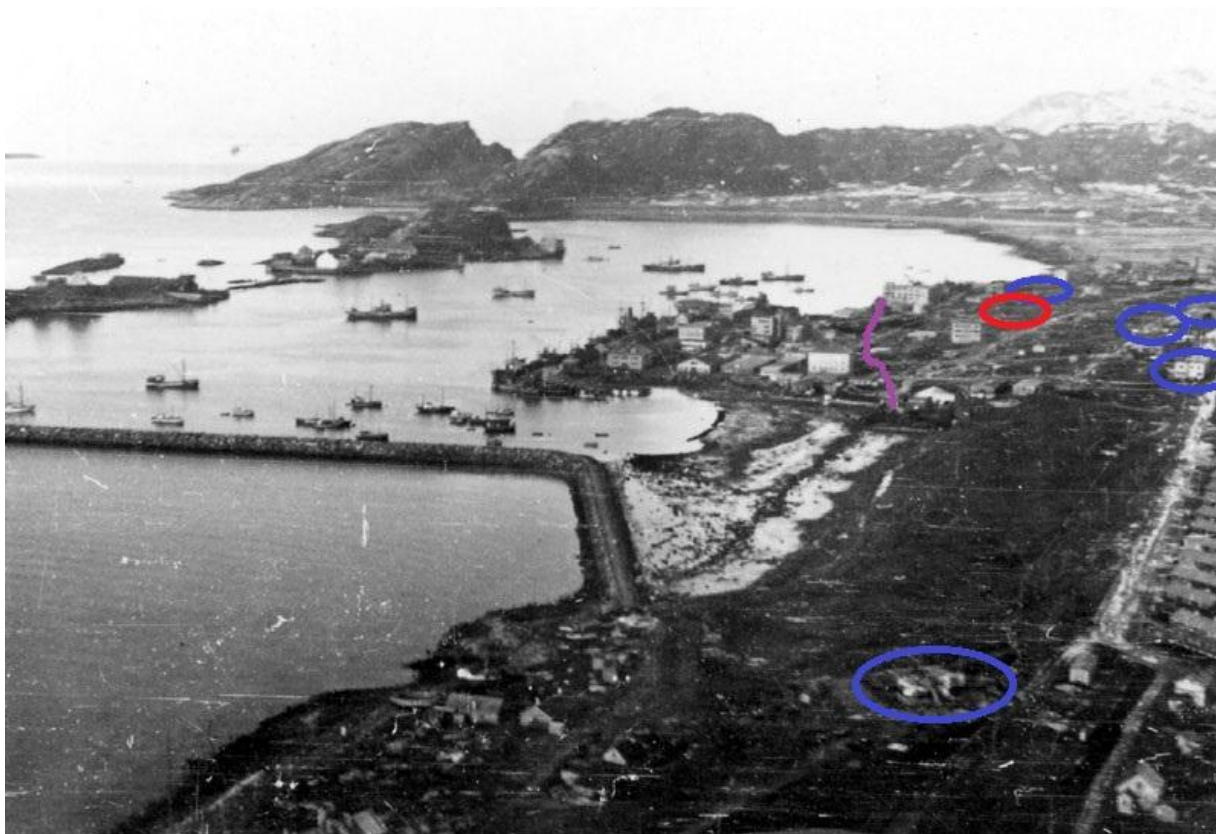
Det ble oppført flere bunkere rundt havnen og kaiområdet. Disse ble kalt ”Hafenstellung” (havnestillingen) og hadde som oppgave å beskytte byen fra et eventuelt angrep med landing av fiendtlige tropper i havnen. Jeg har gransket kartmateriale fra den aktuelle tiden og har funnet følgende byggverk, fra vest til øst. Blå merket er bygg som enda finnes i dag, rød er fjernet, pansergraven er merket med lilla. Tallene refererer til de gamle tyske betegnelsene for stillingene. Rekken av forsvarsstillingene preget denne sentrale bydelen. Det var forbudt å bygge noe som kunne sperre for sikten for soldatene. Dermed forble det gamle bylandskapet et månelandskap uten liv.

Figur7: Anlegg fra havnestillingen på tysk festningskart. Kilde: thomaslillevoll.net

Store deler av sentrumet skulle ikke bebygges for å gjøre overvåkningen av havnen lettere. Dette vises godt på bilde 4. Den resterende byen ligger til høyre for bildet, havnen med noen bygg til venstre. Imellom er det ingenmannsland og gjemte bunkere.

Figur 8: Flyfoto av havnestillingen med inntegnet tanksgrav og forsvarsstillinger. Kilde: bodokrigsmuseum.no

Forholdsvis mange av forsvarsstillingene er enda å se i byen. Grunnen til det kan være at man etter krigens slutt ville bygge opp byen igjen fortest mulig. Alle anstrengelser gikk til å bygge opp, ikke til å rive ned. Når det først var kommet opp nye hus i sentrum var det langt vanskeligere å sprengte bort krigsreliktene. På grunn av den solide byggekvaliteten ble flere bunker brukt som grunnmur til nye bygg.

Fakta om ”Regelbau” byggene er hentet fra boken: Atlantic Wall Typology, Rudi Rolf, (1998).

Anlegg 21: Regelbau 105b

Maskingeværbunker med 2 meter tykke vegger og tak, til bygging ble det brukt 564 kbm betong, størrelse: 11,80 x 12,30 m. Figur 9 viser byggingen av anlegget i 1942, en kan se Landegode-fjellene i bakgrunnen til høyre.

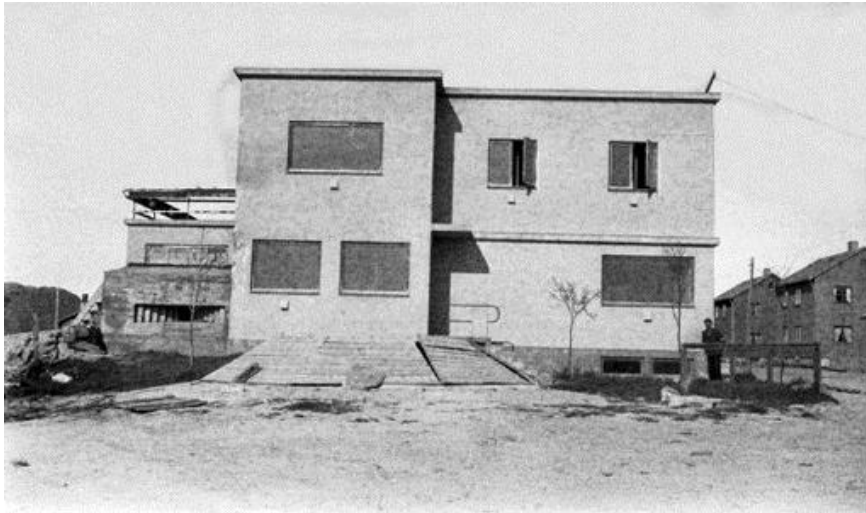
Figur 9: Anlegg 21 i 1942. Kilde: thomaslillevoll.net

I dag, i 2015 er området regulert til bevaring og blir brukt som lekeområde for barn. Det er satt opp fallsikring og området blir stelt av kommunen. Rett ved siden av ble det i 2014 satt opp en lekeplass med sandkasse, huske, klatrestativ og benker (figur 10). Lekeplassen blir brukt mye av de omliggende beboere.

Figur 10: Anlegg 21 i 2015. Foto: Markus Trager

Tandberghuset (TB): ble brukt som ”Ortskommandantur”, en militær kommandosentral, det fantes et bunkeranlegg av ukjent type i kjelleren til venstre (figur 11).

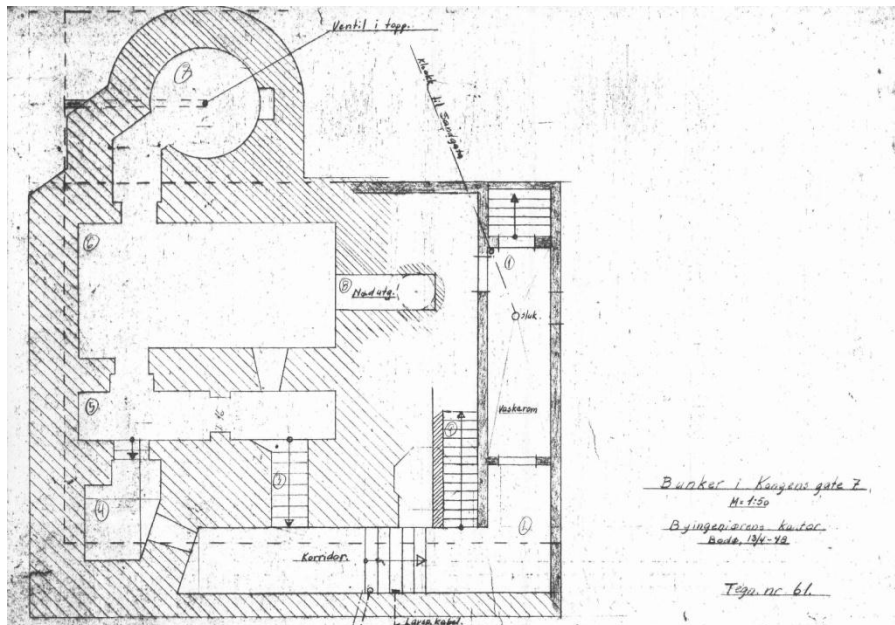
Figur 11: Tandberghuset under krigen. Kilde: Byen vårres

I dag ligger enda rester av bunkeren under deler av et Hotell i Prinsens gate 9 (figur 12). Den gule delen er et nybygg, det opprinnelige ”Tandberghuset” ligger bak denne delen, men en ser godt de to bolighusene til høyre som enda står på samme sted.

Figur 12: Prinsens gate 9 i 2015. Foto: Markus Trager

Anlegg 15: Regelbau 632, bunker med panserkuppel med 3 skyteskår, ble bygget med 590 kbm betong, størrelse er 14,40 x 8,90 m, jeg fant ingen eldre bilder av anlegget, derfor er det satt inn en tegning (figur 13) fra byingeniørens kontor som ble laget etter krigen i 1948 og som viser grunnriss av anlegget.

Figur 13: Grunnriss av anlegg 15. Kilde: Arkiv Thomas Lillevoll

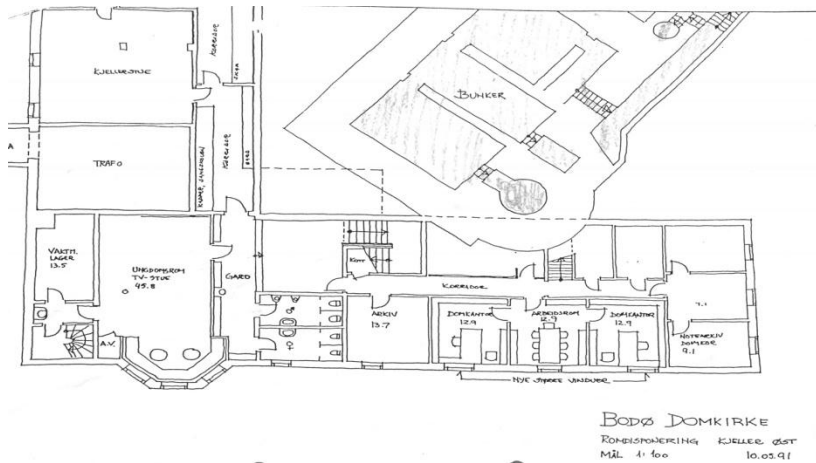
I dag ligger anlegget i Kongens gate 7, og er regulert til spesialområde med bevaring av selve anlegget, det er bygget hus på anlegget og derfor er det ikke mulig å ta bilde fra utsiden. Figur 14 viser en del av innsiden.

Figur 14: Inngangsparti anlegg 15 i 2014. Kilde: thomaslillevoll.net

Anlegg 17a: Regelbau 633, bygget 1944, bunker for automatisk granatkaster M19, 845 kbm betong, 16,30 x 13,25 m, en forholdsvis sjelden type, det finnes ingen eldre bilder av anlegget. Figur 15 viser plasseringen i forhold til domkirkens kontorfløy som ble delvis bygget over anlegget.

Figur 15: Plassering av anlegg 17a. Kilde: thomaslillevoll.net

Anlegget er godt bevart og tilgjengelig. Når Bodø Domkirke skulle bygges i 1953, ble det gjort et forsøk på å fjerne anlegget. På grunn av de høye kostnadene for rivingen ble det besluttet å la bunkeren stå og bare fylle over med jord. I 2002 ble Bodø Domkirke vedtaksfredet av riksantikvaren og da dette gjelder hele tomten er også bunkeren sikret for fremtiden (figur 16 og 17).

Figur 16 og 17: Anlegg 17a i 2015, inngang og panserkuppel for bombekaster. Foto: Markus Trager

Anlegg 20b: Regelbau 634, bunker med en panserkuppel som hadde 6 skyteskår, det ble brukt 630 kbm betong, 11,40 x 10,70 m. Jeg har ikke funnet bilder av anlegget fra krigstiden i Bodø, men under er det en regelbau 634 i Frankrike. En ser størrelsen på anlegget og den lett gjenkjennelige panserkuppelen.

Figur 18: Regelbau 634 i Le Conquet, Point des Renards, Frankrike. Kilde:bunkerpictures.nl

Dette anlegget ble fjernet en gang tidlig på 80-tallet for å gi plass for ny bebyggelse. Eneste bilde jeg fant er fra ca. 1950. En kan godt se panserkuppelen fra anlegget oppe til høyre i bildet.

Figur 19: Panserkuppel fra anlegg 20b, ca. 1950. Kilde: thomaslillevoll.net

Anlegg 16: Regelbau 501, liten mannskapsbunker for en gruppe med 10 mann, det ble brukt 356 kbm betong og størrelsen er 9,90 x 9,00 m. Figur 21 viser anlegget under bygging.

Figur 20: Bygging av anlegg 16 under krigen. Kilde: thomaslillevoll.net

Anlegg 16 ligger i dag i Storgata 61. I 1998 ble anlegget bebygget med en større leilighetskompleks (figur 22) og utgjør i dag en del av kjelleranlegget for bygget. Bunkeren er regulert som spesialområde med krav om bevaring av selve anlegget.

Figur 21: Anlegg 16 i 2015. Foto: Markus Trager

4.2 Data fra intervjuer

Jeg presenterer i teksten intervjupersonene som Informant 1 til 3. Informant 1 representerer Bodø Kommune byplankontoret. Informant 2 er også ansatt i Bodø Kommune, men representerer kulturkontoret. Informant 3 er medlem i Bodø Krigshistorisk Forening. Alle intervjudeltakere var positive til mitt ønske om deltakelse i oppgaven. Intervjuene fant sted på arbeidsplassen i kommunen og på Krigshistorisk Museum. Det var satt av tid til intervjuene og det var en god tone mellom intervjuer og informantene.

Informant 1 har ikke vært i noen av bunkerne fra ”Havnestillingen”. Informant 2 har vært i flere av dem. Informant 3 fra Bodø Krigshistorisk Forening har en spesiell interesse for tyske forsvarsanlegg og har besøkt alle anlegg og kartlagt dem på eget initiativ.

De ansatte fra kommunen jobber ofte med krigsminner, men har også mange andre oppgaver og ikke minst, andre kulturminner å forholde seg til. Som målsetninger oppgir Informant 2 og 3 at de jobber for å bevare flest mulig bunkere i sentrum. Informant 1 synes at bevaring er viktig, men at det også er andre saker enn kulturminnevern som kommunen må ta hensyn til. ”Det må kjøres lange prosesser når krigskulturminner blir funnet i sentrum”, sier Informant 1. For noen kommer dette som en overraskelse når for eksempel nye byggeprosjekter skal startes. Informant 1 ser på landskapet i sentrum som verdifull som levende bylandskap. Det jobbes mye med fortetting OG bevaring. Informant to poengterer at kulturminnene i sentrum får større verdi etter hvert tiden går. Det er også blitt mer akseptert å ta hensyn til kulturminnene i dag enn det var før.

Alle informanter sa at bunkeranlegg kan skape vanskeligheter spesielt for grunneierne. Det kan være fysiske vanskeligheter med å fjerne dem eller tidsproblemer når de dukker opp uventet når bygearbeid skal starte opp. Det er altså knyttet merkostnader for byggherren til fjerning av bunkeranlegg. Også ved bevaring skaper krigsminnene ekstra kostnader for byggherren. Som Informant 3 sier: ”[Å] sette av areal til bevaring av et bunkeranlegg er tapte penger for utbyggeren i form av mindre areal til byggeformål”.

På spørsmål om hvordan bunkerne kunne være en ressurs for byen svarte Informant 1, 2 og 3 at de kunne brukes til historiefremføring for skoler eller som turistattraksjon. Som Informant 2 sier: ”det er lettere å formidle noe med fysiske spor; det blir mer interessant enn med bare teori”. Informant tre anså noen av bunkerne egnet som utstillings- eller forsamlingslokale for

krigshistorisk forening. Informant 1 sa at hensynssoner rundt bunkeranlegg er egnet til å inngå som en del av grønnstrukturen i byen. Forbedringspotensialet så informantene som jobber i kommunen i å opprette et eget register for kulturminner, eventuell med underkategori for krigsminner. Informant 3 som har laget selv en slik oversikt, synes at noen av anleggene som står åpen kunne sikres bedre, med tanke på fallsikring. Alle mente at arbeidet med krigsminnebevaring kunne forbedres.

Det finnes ingen standardprosedyre ved behandling av krigsminnene. Hver case er unik og da kan det oppstå glipp. ”det kan bli litt tilfeldig hvis en bare støtter seg på forskjellige enkeltpersoner” sier Informant 3. Offisiell registrering av krigsminnene med tilstrekkelig dokumentasjon ville trolig forenkle behandlingen av slike saker mye.

5 Diskusjon

5.1 Diskusjon av funn fra dokumentgranskning, feltobservasjon og intervjuer

Bodø var en fredelig handelsby i Nordnorge. Byen som egentlig skulle være en ”åpen by” uten militær tilstedeværelse ble etter hvert et militært mål for tyske bombefly. Særlig byens sentrum ble i løpet av noen maddager i 1940 sterkt ødelagt. Når den sivile administrasjonen skulle starte arbeidet med gjenoppbyggingen av byen, møtte de sterk motstand fra okkupasjonsmakten. Den tyske ledelsen hadde et helt annet syn på byens mest sentrale områder. Deres ønske var ikke å legge til rette for boligbygging, men å bygge ut forsvarsstillinger midt i byen. Etter deres syn kunne havnen angripes fra sjøsiden og for å kunne stoppe en eventuell alliert landgang ble det planlagt og bygget forsvarsverk av typen Regelbau med sikt i områdene rundt havnen.

Skytefelt ble ryddet og videre hus- eller boligbygging forbudt. Jeg har fått tilgang til gamle kart som viser forsvarslinjen langs havnen. Det har vært mange tyske forsvarsinstallasjoner langs denne linjen, men det er stort sett bare Regelbau bunkere med sin solide byggemåte som er bevart til i dag. Dette kan skyldes at norske myndigheter har, etter krigen, manglet utstyr til å fjerne dem, men også den kostnadmessige siden ved riving og fjerning. Dessuten ble ett anlegg i oppgaven brukt etter krigen av det norske forsvaret som krisekommandosentral og minst et annet som tilfluktsrom under den begynnende kalde krigen. Nesten alt av det som var bygningsteknisk lettere enn bunkerne, forsvant i løpet av etterkrigstiden. At det hovedsakelig

er forsvarsverk i betong som står igjen og at mange installasjoner i tre er forsvunnet er en utvikling som ikke er spesiell for Bodø, men som vi ser i hele landet (painfulheritage.no). Vi må derfor merke oss at det fins allerede i utgangspunktet en viss skjevfordeling av krigsminner fra andre verdenskrig i Norge. Festningsverkene er en del av den norske historien, og som Informant 2 sa: ”som får større verdi jo eldre de blir”. Som eksempel kan det nevnes middelalderens ridderborger, som også var en militær maktdemonstrasjon på vegne av en fyrste eller konge. Få ville betvile borgenes betydning som kulturminner i dag (Militärgeschichtliches Forschungsamt, 2012).

I min case fra ”Havnestillingen” er det fire av seks Regelbau som står igjen i sentrum. Ett Regelbau-bygg ble revet på 80-tallet (Anlegg 20b), mens ett annet er delvis fjernet, usikker når (Tandberghuset). To av anleggene er satt av i kommunens arealplan som spesialområde etter Plan- og bygningsloven, med krav om bevaring av selve bunkeranlegget. Det vil si at eieren kan bebygge tomten med bolighus eller blokk, så lenge bunkeren under blir bevart og det er tilgang til den. Denne løsningen er brukt på anlegg 16 som ble bebygd med blokk i 1998. Anlegg 15 var allerede i 1948 bebygd med et 1,5 etasjers bolighus, og ble brukt som kjeller til boligen over (se figur 13, der det er tegnet inn kjellertrapp og tilbygd vaskerom). Anlegg 15 har vært satt av som spesialområde til bevaring. I 2010 ønsket imidlertid eier å utvikle eiendommen og få opphevd reguleringen. Etter behandling i kommunen ble det vedtatt å tillate ny bebyggelse på lik linje som på nabotomtene, men bevaring av bunkeren ble opprettholdt (se saksframlegg fra kommunen i linken under).

Anlegg 21 er regulert til bevaring. Tomten er satt av som friområde og lekeplass, som en del av byens grønnareal. Lekeplassen og friområdet var godt besøkt ved mine befaringer på stedet. Anlegg 17a er mer eller mindre tilfeldig blitt vedtaksfredet av riksantikvaren siden det ligger på samme tomten som domkirken. Fredningsvedtaket for Bodø Domkirke sier at fredningen omfatter hele bygningens eksteriør inkludert kontorfløyen, det frittstående klokketårnet samt plen og fortau rundt hele bygningen ut mot gatene (riksantikvaren.no). Dermed har denne bunkeren fått det høyeste nivå av kulturminnevern.

Militære kulturminner kan sjelden bli sett på isolert, de står som regel i et sterkt romlig og funksjonell sammenheng. Plasseringen er ikke tilfeldig, men følger strategiske synspunkter (Konold og Regnath, 2014, s. 44). Hvis en vil bevare noe av krigsminnene av typen Regelbau, er det derfor viktig at det ikke bare tas vare på noen få tilfeldige bygg. De var del av et større system og sammenhengen på forsvarsstillingene i Bodø sentrum er viktig hvis en ønsker å

bevare dem og forstå dem som krigsminne. Anleggene i min oppgave er alle satt av til bevaring eller vernet. Bunkerne er ikke i kommunens eie, men det ser ut til at kommunen ønsker å fortsette å regulere bunkerne til bevaring. Med overbygging med nye bygg eller bruk som friområde ser det ut som om de er sikret en god stund fremover.

5.2 Diskusjon av funn mot landskapsteori

Bodø sentrum ble forandret fra å være et bysentrum til ruiner 27. mai 1940. Veldig mye av det som hadde vært Bodø sentrum ble ødelagt eller brant ned. Husene, butikkene og forretningene ble borte og bysentrumet mistet sin, inntil da mangfoldige funksjon.

Vi ser at bysentrumet ble forvandlet fra et levende sentrum, med mange funksjoner, til et dødt landskap uten funksjon. Jones (1991) betegner dette som et objektivt landskapssyn. Det var dette synet tyske myndigheter hadde etter at byen var bombet. De ønsket å utnytte arealet kun i forsvarsøyemed. Det ødelagte landskapet uten bebyggelse var godt egnet til dette ene militære formål.

Med en normativ landskapsforståelse legger vi større vekt på individers eller gruppers oppfatning av et område. En ser etter hvordan landskapet "bør være". I Bodø sentrums tilfelle ser vi at norske myndigheter hadde, under og etter krigen, et helt annet syn på landskapet enn det tyske myndigheter hadde. Førstnevnte anså sentrumslandskapet som et ideelt areal til å bygge en ny levende by. Utvalgte satsingsområder var nye boliger til Bodøs innbyggerne og økonomisk aktivitet. Bevaring av anlegg fra krigen ble nedprioritert og ganske tilfeldig forvaltet.

I dag er Bodø sentrum gjenoppbygd og har igjen mange ulike funksjoner. Det finnes mange forskjellige syn fra individer og grupper om hvordan bylandskapet skal se ut, og myndighetene som planlegger Bodøs fremtid har en stor oppgave med å ivareta alle. Som Informant 2 sa i intervjuet så er det også blitt mer akseptert å ta hensyn til kulturminner enn det var før. Vi kan se at det vokser frem et mer humanistisk syn på landskapet i sentrum der verdier gjennom opplevelse, læring og forståelse blir tatt med i vurderingen.

6 Konklusjon

Hvordan tas det vare på bunkerne i byutviklingen?

Utgangspunkt for denne analysen var en gjennomgang av tilgjengelige dokumenter og fotos fra forskjellige arkiv og internettet. Jeg har besøkt forskjellige lokasjoner for å undersøke dagens tilstand av bunkerne og landskapet rundt. For å få innsyn i saksbehandlingsgangen og innstillingen i kommunen har jeg intervjuet personer fra etatene som er mest involvert når det gjelder bevaring av bunkeranlegg fra krigen, byplankontoret og kulturkontoret. Det har vist seg at anleggene fra "havnestillingen" er godt ivaretatt når det gjelder å beskytte dem mot riving. Vedlikeholdet er avhengig av at de forskjellige eierne gjør en innsats for å holde bunkerne i stand. Her har kommunen liten innflytelse. Kommunens arealplanlegging er nødvendig siden disse krigsminner er for ung til å bli automatisk fredet gjennom kulturminneloven. Derfor bruker kommunen plan- og bygningsloven til å langsiktig sikre disse verdifulle kulturminner. Men arbeid med vern av krigsminner er fragmentert og enkeltsaker behandles fortløpende når det dukker opp problemstillinger med dem.

Hvilke problemstillinger finnes ved bevaring og vern av krigsminnene?

Det finnes ikke fullstendige statlige eller kommunale register over denne typen krigsminner. Dette kan gjøre saksbehandlingen for det ene vanskeligere og for det andre litt usikker og tilfeldig. Det jobbes bare når "noen oppdager noe". Dermed blir vern av det sammenhengende krigsminnelandskapet, som bunkerne utgjør, svært vanskelig å få til. Dette reduserer både attraksjonsverdien og den pedagogiske verdien for fremtidige generasjoner. Det blir mindre spennende å besøke slike anlegg når en ikke ser hvordan de hører hjemme i en helhet og deres verdi som objekter, som kan være med å forklare fortiden, blir redusert. Kunnskap om forskjellige kulturminner finnes ofte bare "uformelt" hos noen av kommunens ansatte eller hos private foreninger og enkeltpersoner. Samarbeidet er viktig og et tema for videre forskning kunne være hvordan en felles database kan utformes og et mer koordinert vern av kulturminnene burde organiseres.

Hvilke perspektiver brukes etter Jones (1991) på bylandskapet i Bodø i 1945 og 2015?

Jeg mener å ha vist at det under krigen ble brukt et ensrettet objektivt og menneskefiendtlig landskapssyn på Bodøs sentrum av okkupasjonsmakten. Landskapet hadde nesten bare militære formål, det var ikke mye rom til annet. I dag prøver kommunen gjennom plan- og

bygningsloven å legge til rette for et allsidig landskap i sentrum. Med mange innslag som kultur, forretning, trafikk og fritid. Dette humanistiske landskapsperspektiv i byplanleggingen åpner mer for aktiv bruk av bunkeranlegg fra ”Havnestillingen” for læring og opplevelse. Signalverdien i krigsminnene er stor og de er absolutt verdt å tas vare på for fremtidige generasjoner, på best mulig måte.

Referanser

- Aas, S. (2014): *Forvandlinga. Bodøs historie fra 1890 til 1950*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Dalland, O. (2010): *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Gyldendal Akademisk Forlag, Oslo.
- Førde, A., Kramvig, B., Berg, N.G. og Dale, B. (red.) (2013): *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Akademia Forlag, Trondheim.
- Haukland, L. (2010): *Bodø under andre verdenskrig, Narrativ og faktisk tilnærming til muntlige kilder*. (Masteroppgave i historie, Universitetet i Nordland). Bodø,
- Heinemann, W., Hofbauer, M., Rass, C. (2012): *Burgen Befestigungen Bunker*. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam, Tyskland.
- Ingold, T. (2000): *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. Routledge, London.
- Jakhelln, G., Berg, O., Pettersen, F.K., Nordhus, H., Bøe, T.K. (red.) (2005): *Byen vårres*. Nordlandsmuseet, Bodø.
- Jones, M. (1991): *The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research*. Norsk geografisk tidsskrift, Oslo.
- Konold, W., Regnath, J. (2014): *Militärische Schichten der Kulturlandschaft. Landspflege-Denkmalerschutz-Erinnerungskultur*. Schwabenverlag, Ostfildern, Tyskland.
- Ringdal, K. (2009): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Rolf, R. (1998): *Atlantic Wall Typology*. Fortess boks, Nieuw Weerdinge, Nederland.
- Schølberg, R. (1966): *Bodø Krigsvåren 1940*. Bodø Boktrykkeri, Bodø.

Hyperkoblinger i teksten, med lesedato

Festningskart og bilder. Hentet mars 2015 fra <http://www.thomaslillevoll.net/>

Bilde hentet 2.mars 2015 fra

http://www.bodokrigsmuseum.no/Museum_fotoalbum_bodo_Eggan.html

Oversiktskart over ødelagt bebyggelse I Bodø sentrum. Hentet 15.mars 2015 fra

<http://gamlebodo.com/krigen/brente%20byer.html>

Kulturminneloven (1978). (2009, 19. juni). Lov om kulturminner (kulturminneloven). Hentet

16. mars 2015 fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

Store Norske Leksikon (2015). Kulturlandskap. Hentet 20.mars 2015 fra

<https://snl.no/kulturlandskap>

Plan- og bygningsloven (2008). (2014, 19. desember). Lov om planlegging og

byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven). Hentet 16. mars 2015 fra

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

NRK-Intervju med Linda Haukland fra 2011. Hentet 20. februar 2015 fra

<http://www.nrk.no/nordland/bodo-ble-plyndret-etter-bombene-1.7864900>

Painful heritage: Cultural Landscape of the Second World War phenomenology, lessons and management systems. Hentet 18. april 2015 fra

<http://painfulheritage.no/intro.html>

Link til saksframlegg angående klage på anlegg 15. Besøkt 18.april 2015

<http://bystyret.bodo.kommune.no/utvalg/Planutvalget/PLAN20100413/PLAN-PS10-025.PDF>

Informasjon om fredning av kulturminner og Bodø Domkirke. Besøkt i mai 2015.

<http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=1445>

Figur 18, regelbau 634. Besøkt 09.mai 2015.

<http://www.bunkerpictures.nl/datasheets/france/finistere/kva%20b/kvgr%20saint-renan/datasheet-le%20conquet-point%20des%20renards.html>

Vedlegg

Vedlegg 1

Intervjuguide for Markus Trager

1

Rammesetting Velkommen og uformell prat (ca 5 min)

Informasjon (ca 5 til 10 min)

Presentasjon av temaet, bakgrunnen for og formålet med undersøkelsen

Informasjon om taushetsplikt og anonymitet

Informasjon om opptak og samtykke til det

Eventuelle spørsmål

2 Erfaringer

Overgangsspørsmål (ca 10 min)

Hva slags erfaringer har du med krigsminner i Bodø sentrum? Egne besøk?
Skriv opp eventuelle viktige punkter som er viktig for informanten til oppfølging

3 Fokusering

Nøkkelspørsmål (ca 45 min)

Hva er etatens/organisasjonens målsetninger med krigsminnene?

På hvilken måte skaper krigsminnesmerkene vansker eller er et problem?

(fysisk, økonomisk, moralsk...)

På hvilken måte kan krigsminnene være en ressurs for Bodø?

Hva kan forbedres i arbeidet med krigsminnene?

Hvordan ville en ideell løsning sett ut? Finnes det en langsiktig plan?

4

Tilbakeblikk Oppsummering (ca 15 min)

Oppsummere funn

Har jeg forstått det riktig?

Noe å legge til?

Avslutning